

**РЕПРЕСІЇ 30-Х РОКІВ НА ВІННИЧЧИНІ (НА МАТЕРІАЛАХ ЦУКРОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ КРАЮ)**

На Вінниччині, як і в Україні, в другій половині 30-х років створений Й.Сталіним тоталітарний режим зніщював масові репресії не лише проти представників партійно-державного апарату, а й проти працівників основної галузі краю - цукрової. Підраховано, що серед більш як тридцяти тисяч репресованих громадян області, понад 1400 працювали на цукрових заводах, у тому числі 136 інженерно-технічних працівників, 427 службовців і 842 робітники, із них 885 були розстріляні, 409 засуджені на різні строки тюремного ув'язнення і каторжні роботи. Лише на 111 працівників справи були повернуті на додаткове розслідування. На окремих заводах були викриті цілі групи "шкідників" і "контрреволюціонерів". Найбільше постраждали працівники Погребищенського / репресовано 103, з них страчено 69/, Соболівського / репресовано 60, страчено 46/, Ялтушківського/ репресовано 53, страчено 32/, Капустянського/ репресовано 57, страчено 46/, Бродецького/ репресовано 52, страчено 37/ цукрозаводів. Трагічно склалася доля 50 працівників Іллінецького і 30 Липовецького заводів/ Підраховано авторами за архівними справами/. Подібна ситуація склалася на середину 30-х років. Саме тоді, як стверджує процесор С.Кульчицький, "Й.Сталін і його наступники використовували терористичні методи в управлінні країною",¹ а "...партійно-державні структури переходять від прагматичного використання старих спеціалістів до масових репресивних акцій проти них, зміцнюючи своє панування і знищуючи десятки й сотні тисяч людей".²

Дія механізму масового терору проти працівників цукрової галузі краю простежується в архівних матеріалах і, зокрема, на прикладі справи Андрія Трохимовича Кожушка, головного інженера цукротресту. Останній "зінвався:" мене заарештували 25 вересня 1938 року. Ордер на арешт мені пред'явили, і на моє запитання "За що я заарештований ? " слідчий Данилейко відповів:" Це ти сам скажеш..." Останній обізвав мене контрреволюціонером, фашистом, диверсантом і вимагав свідчень про це. Мені заборонили вимовляти слова "радянська влада", "Комуністична партія". На другий день бив мене Данилейко по обличчю, голові і під ребра. Були випадки, коли мене били до втрати сві-домості, інколи кілька днів не давали відпочити". Очевидно, слідство доводило, що я"... проводив у широкому масштабі за завданням німецької розвідки диверсійну роботу в цукровій промисловості".³

А.Кожушко, будучи під слідством, звернувся із заявою на ім'я голови РНК СРСР Молотова, який дав доручення центральним органам НКВС перевірити викладені в заяві факти. В протоколі допиту від 26 серпня 1940 року слідчі відзначили, якими "засобами впливу" місцеві "оперативники" Данилейко, Антонов і Мартинюк добилися зізнання в Андрія Трохимовича:" Мене роздягнутого клали на стілець так, що голова, руки і ноги звисали. На мої руки ставав чобітьми Мартинюк, Антонов тримав мене за ноги, а Данилейко бив, затикаючи при цьому рота. Мене саджали на гострий кінець стільця. Я усією вагою тіла спирався на кінець хребта. Одного разу провів в такому стані біля доби. Мені не дозволяли

підніматися за власною необхідністю. В описаному стані я вимушений був сидіти із витягнутими ногами, спущеними руками і не порушним поглядом в стелю".⁴

Андрій Трохимович народився в 1895 році в селі Костянтинівка на Харківщині. Працював робітником. До 1921 року був бійцем Червоної Армії. Одразу ж після закінчення громадянської війни був відкликаний на роботу в цукрову промисловість. Закінчив Московський Інститут ім. Д.І.Менделєєва. Автор багатьох новинок, одна з яких - вакумний апарат, який вдало конкурував з подібними іноземними зразками. Тому довелося йому бувати в наукових відрядженнях за кордоном: у Німеччині, Чехословаччині, Бельгії, Франції. "Ворогом народу" його зробили в червні 1938 року.⁵

Підраховано, що на цукрових заводах Вінниччини репресовано 634 українці. Найбільше - 32 - постраждали на Соболівському, 31 - на Кор-делівському, 30 - на Капустянському, 29 - на Погребищанському, 25 - на Іллінецькому заводах. Під репресії потрапили 668 представників польської національності, 20 - німецької, 19 - єврейської. Переслідувань зазнали також росіяни, чехи, угорці, литовці, латвійці, естонці, молдавани. Всього 36 осіб. Їх арештували за "соціальне минуле", "шпигунство". Серед репресованих був німець - Альфред Людвікович Франке, заступник головного інженера цукротресту. Він уродженець Лодзьського повіту, тепер Польща. Відпрацював у цукровій промисловості більше 27 років. Із 1924 року - в Уманському відділенні цукротресту, з 1930 - Інспектор ряду підприємств галузі, з 1931 року - у Вінниці.⁶

Заарештований 11 липня 1937 року. Причиною його арешту було звинувачення в "причетності до існуючої в цукровій промисловості контрреволюційної організації". Це ж саме засвідчує протокол допиту від 13 липня ц.р. Згодом у матеріалах слідчої справи з'являється обвинувачення в тому "...що він є керівником контрреволюційної шпигунсько-диверсійної організації, яка існувала у вінницькому цукротресті". Його доля склалася трагічно. Згідно з протоколом допиту за №457 Народного комісаріата внутрішніх справ від 1 грудня 1937 року, в констатуючій частині винесено вирок: "А.Л.Франке, 1880 року народження, розстріляти". В Родині довго була відсутня будь-яка інформація про долю батька, дружина Ганна Яківна намагалася бодай що-небудь дізнатися про долю свого чоловіка. Вона надіслала запит на ім'я Генерального прокурора СРСР Вишинського 23 квітня 1939 року, 29 жовтня 1939 року - на ім'я Голови Верховної Ради УРСР і Голови Раднаркому СРСР, 5 листопада цього ж року - Секретареві Верховної Ради СРСР Горкіну. Двічі, 3 листопада 1939 року і 5 січня 1940 року, вона намагалася повідомити про долю чоловіка й "батька народів" - Й.Сталіна, стверджуючи, "...що пройшло два роки і три місяці з дня арешту чоловіка, А.А.Франке. Протягом усього часу я не маю від нього вісток, не знаю, живий він, чи ні? Високі інстанції з відповіддю зволікають, перекладаючи справу на місцевих чиновників, яким подітися нікуди, і довелося відписуватися ось таким чином: "...скаргу Г.Я.Франке не брати до уваги, про що її повідомити". Натомість матеріали контрольно-спостережної справи засвідчують факт його смерті 11 січня 1938 року.⁷

Переслідувань і знищення поряд з представниками інших національностей зазнало польське населення краю, 192408 чоловік якого, за переписом 1926 року, проживали на території Поділля.

Керівництво країни на середину 30-х років розглядало національні меншини як потенційних ворогів за умов розв'язання майбутнього збройного конфлікту.

Переслідуванням піддавалися, як правило, ті, хто мешкав у прикордонній смузі. Тому територія краю стала сприятливим ґрунтом, тому що була прикордонною, і за "логікою" спецслужб багато поляків повинні були бути агентами й шпигунами усіляких розвідок. Так, був репресований поляк Станкевич Генріх Мар'янович, інженер цукротресту, за те, що передав матеріали "шпигунського характеру" польському консулу в Україні про голодуюче населення міста Умані в 1931-33 рр. Згодом слідчі органи "викрили" в системі Вінницького цукротресту "шпигунську організацію, до якої належало чимало представників польської національності". У "шпигунській діяльності на користь Польщі" були звинувачені працівники Турбівського підприємства. Їх усіх було страчено 23 вересня 1938 року. Також постраждали на Бродецькому і Гайсинському заводах по 26 чоловік, Капустянському - 27, Погребищенському - 68, Соснівецькому - 65, Соболівському - 24, Ялтушківському - 28 чоловік.

Широкого розмаху набули репресії проти поляків після виходу наказів наркома ВС СРСР М.Єжова за №00447 від 30.07.1937 року та номером 00485. Останній був затверджений на Політбюро ЦК ВКП/б/ 9 серпня 1937 року, який визначив своїм завданням провести ряд каральних операцій проти "Польської організації військової" і мережі на місцях.¹⁰ Всього за 16 днів була сфабрикована справа на поляка Віталія Рамуальдовича Зраєвського, механіка Вищеольчедаївського цукрового заводу, фіналом якої був смертний вирок останньому.¹¹ Трагічна доля спіткала поляка Кирила Семеновича Мошинського, вихідця з робітничої сім'ї, уродженця селища Рожище, колишньої Волинської губернії. Перед арештом він працював інженером профради цукровиків. Був батьком двох дітей. Затримали його 10 січня 1938 року, а 28 лютого Нарком внутрішніх справ підписав йому смертний вирок - розстріл. Подібна доля спіткала й поляка Михайла Захаровича Ситка, уродженця містечка Стара Котельня Андрушівського району Житомирської області. До арешту він мешкав у Вінниці. Працював інженером по тваринництву цукротресту. Затримали його 6 листопада 1937 року. За вироком Наркома внутрішніх справ був розстріляний 26 грудня того ж року.¹³

Згодом, після перегляду справ на багатьох репресованих поляків, було встановлено їх невинність і реабілітовано. Однак санкціонована каральна політика проти поляків й представників інших національностей мешканців краю негативно вплинула на економічний і культурний розвиток Поділля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький Станіслав. Реабілітація жертв політичних репресій// Історія України.-1999.-6 лютого;
2. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу.-К., 1996.-С.372;
3. Державний архів Вінницької області.(далі-ДАВО).-Ф.6023.-Оп.4.-Спр.5118;
4. Лошицький О. "Лабораторія" : Нові документи і свідчення про масові репресії 1937-38 років на Вінниччині // 3 архівів ВУЧК-ГПУ- НКВД - КГБ.-№ 1. - 1998.-С.203;
5. ДАВО.-Ф.6023.-Оп.4.-Спр.5118;
6. Там само.-Спр.7897;
7. Там само;
8. Там само.-Спр.21943;
9. Мазило І. Дослідження репресій проти національних меншин в процесі підготовки серії книг "Реабілітовані історією" тому Вінницька область// Історичне краєзнавство і культура.: Матеріали УГП Всеукраїнської конференції.-Харків, 1997.-С.160;
10. Хлевнюк О.В. Политбюро: механизмы политической власти в 1930-е годы.-М.,1996.-С.190;
11. ДАВО.- Ф.6023.-Оп.4.-Спр. 10276;
12. Там само.-Спр.9135;
13. Там само.-Спр.11930.